
Déjà vu? Aneb kritická recenze: The World Development Report 2009: Reshaping Economic Geography. World Bank, Washington DC, 2009, 383 s. ISBN 978-0-8213-7607-9.

Recenze obvykle vznikají buď za účelem doporučení dotyčné práce dalším čtenářům, nebo naopak ve snaze další dopady této práce omezit. Recenze na World Development Report 2009 (dále WDR09) bohužel patří do druhé ze zmíněných kategorií (viz také Bryceson a kol. 2009; Rigg a kol. 2009; Scott 2009). Vezměme to ale popořadě.

„Zpráva o světovém rozvoji“ představuje strategicky důležitý dokument, ve kterém tým ekonomů Světové banky každoročně rozebírá vybrané téma, které považuje za aktuální a zásadní ve vztahu k rozvoji tohoto světa (s důrazem na problémy chudých zemí). Zároveň jsou doporučovány strategie vhodné k řešení diskutovaných problémů. Dlouho dopředu avizovaný výběr centrálního tématu WDR09 s titulem „Reshaping Economic Geography“ proto nepochybně představoval pro geografy zajímavější se o problematiku rozvoje významnou a potěšující zprávu.

Celý text WDR09 je psán srozumitelným, didaktickým stylem a je proložen velkým množstvím názorných příkladů a grafických příloh, které významně podepírají předkládanou logiku argumentace. Práce je strukturována do tří hlavních částí. V první autoři stanovují perspektivu, kterou budou na „přetváření ekonomické geografie“ světa nahlížet, ve druhé části popisují hlavní mechanismy, resp. hybné síly diskutovaných procesů, a třetí část je věnována doporučovaným praktickým opatřením. Zmíněná perspektiva se odvíjí od rozlišení tří charakteristik prostorové organizace: hustoty (z hlediska územní intenzity ekonomiky a obyvatelstva), vzdálenosti (z hlediska nákladů souvisejících s vzdáleností od center s vysokou hustotou) a „rozdělení“ (existující překážky ekonomické integraci). Mechanismy, jejichž význam je ve WDR09 vyzdvihován, jsou pak především: 1) úspory z rozsahu a aglomerační úspory, 2) mobilita výrobních faktorů (se zdůrazněním migrace) a 3) role transportních nákladů v kombinaci s ekonomickou specializací. A nakonec uvedená praktická doporučení, které lze v kostce shrnout jako volání po dobrých institucích zajišťujících mobilitu výrobních faktorů (zejm. pružně fungující trh s pozemky), po tzv. inklusivní urbanizaci a po progresivní ekonomické integraci a prohloubení ekonomické specializace (zapojení do globální ekonomiky a mezinárodní dělby práce).

V diskuzích WDR09 jsou rozlišovány tři měřítkové úrovně: lokální, národní a mezinárodní. Ačkoliv se podle autorů zmíněné mechanismy uplatňují na každém z uvedených měřítek, praktické implikace se podle nich pro jednotlivá měřítká liší. Např. rozvojový potenciál a potřeba aktivního podnícení migrace je vyzdvihován zejména v souvislosti s pracovní migrací uvnitř zemí, zatímco otázka rozvojových přínosů mezinárodní migrace není podle autorů zatím zcela jednoznačná (viz WDR09, kapitola 5). Ekonomická integrace a specializace je naopak relativně více diskutována v mezinárodním kontextu, byť spíše se

zdůrazněním významu kooperace uvnitř jednotlivých světových regionů a nikoliv tolik prostřednictvím globálních dohod. Odlišná kombinace opatření je také doporučována pro země v různých fázích jejich „prostorové transformace“. Indikátorem stupně této prostorové transformace (a implicitně i rozvinutosti dané země) je míra urbanizace. Společnosti v úvodní fázi urbanizačních procesů, kde většina obyvatelstva žije na venkově, by podle autorů měly aplikovat prostorově neadresnou („spatially blind“) politiku a soustředit se na vytvoření institucí (zejména fungujících trhů) stimulujících migraci a na plošné zajištění základních sociálních potřeb. Středně urbanizované země by se navíc k předešlému měly zaměřit na rozvoj infrastruktury podporující ekonomickou integraci daného systému. Společnosti ve fázi pokročilé urbanizace by pak k výše uvedeným politikám měly přidat aplikaci prostorově cílených („spatially targeted“) strategií, které budou řešit problémy kongesce měst (především slumů) a které v dřívějších fázích rozvoje nemusí být prioritní.

Srozumitelnost, logická stavba textu a provázanost teoretických konceptů s vybranými empirickými příklady nezakryjí problematičnost WDR09, pokud ho vnímáme jako celek a zároveň jako důležitý strategický dokument s ambicemi nabídnout teoreticky ukotvenou, prakticky relevantní, a v roce 2009 navíc také geografickou, perspektivu na problémy rozvoje. Základním ideovým východiskem WDR09 je konstatování inherentní nerovnoměrnosti ekonomického vývoje. Toto východisko je ovšem pojmáno značně deterministicky. Pozitivní (empirická) dokumentace nerovnoměrného vývoje (s odkazy na minulý vývoj v USA, Evropě a některých dalších zemích) je autory obratem použita jako hlavní normativní argument pro politiku „urychlující“ nerovnoměrný rozvoj chudých zemí. Pojetí nerovnoměrného vývoje je navíc mechanické, kdy je tato problematika interpretována spíše jako „technická“ otázka. Správně je reflektován rozdíl mezi nerovnoměrnostmi v územní intenzitě ekonomických aktivit a nerovnoměrnostmi v sociálním vývoji, stejně jako skutečnost, že vývoj obou typů nerovnoměrností nemusí být paralelní. Většina textu a drtivá většina z praktických implikací se ovšem vztahuje k prvnímu z uvedených typů nerovnoměrností. Nedostatečná je diskuze příčinných (či potenciálních) souvislostí mezi procesy a mechanismy územní ekonomické koncentrace a sociálními nerovnoměrnostmi (včetně geografické dimenze sociálních nerovnoměrností). V tomto ohledu je WDR09 omezen na jednostranně optimistickou interpretaci známé hypotézy o obrácené „U“ trajektorii (tzn. nárůst–stabilizace–pokles) vývoje sociálních rozdílů v průběhů fází vývoje jednotlivých zemí. Tato hypotéza v kombinaci s interpretací pozitivní korelace mezi územní koncentrací ekonomiky a úrovní rozvoje jednotlivých zemí jakožto kauzálního vztahu pak vede k jednostrannému zdůraznění potřeby strategie nebalancovaného ekonomického vývoje. Ten podle autorů nakonec bude (dříve či později) ku prospěchu všech. Ať už je tento (teleologický) předpoklad správný nebo ne, hlavní slabinu zde vidím v záměně, resp. nedostatečném rozlišení příčin a následků. Jinými slovy, nerovnoměrný vývoj (stejně jako v práci diskutované procesy migrace a urbanizace) je možno mnohem spíše chápat jako průvodní jev, ne ovšem tolik jako samotnou příčinu rozvoje.

Tradiční víra ekonomů Světové banky v optimální alokaci výrobních faktorů prostřednictvím fungujících trhů potlačuje ve WDR09 do pozadí politické aspekty prostorových procesů (viz také Bryceson a kol. 2009, s. 733; Rigg a kol. 2009, s. 130; Scott 2009, s. 584–585). Stejně tak jsou ovšem opomíjeny

i jejich sociální aspekty, otázky distributivní spravedlnosti atd. Zásadní výtkou směřovanou k WDR09 je proto opomíjení neekonomických dopadů popisovaných „prostorových transformací“. Úvodní upozornění autorů (WDR09, rámeček 0.1 na s. 34), že z důvodu náležitého zacílení WDR09 („to keep the Report focused“) nejsou až na výjimky zásadních sdělení uvažovány sociální a environmentální dopady diskutovaných procesů, je v tomto ohledu nedostatečným a nešťastným argumentem. Představené pojetí rozvoje (a interpretace jednotlivých témat jako ekonomická integrace, migrace a urbanizace) je proto v rozporu s moderním chápáním rozvoje (viz prakticky všechny základní učebnice rozvojových studií).

Tato skutečnost souvisí s kritikou teoretických východisek WDR09, kterými jsou především koncepty tzv. Nové ekonomické geografie (přílehněji nazývané jako prostorová ekonomie). Další teorie regionálního rozvoje bohužel nejsou náležitě reflektovány. Zřetelně se tak na tomto příkladě ukazuje rozpor mezi uvedeným úzkým ekonomickým chápáním prostoru v (prostorové) ekonomii a podstatně širším pojetím daných otázek v moderní ekonomické geografii. Zatímco Bryceson a kol. (2009) a Rigg a kol. (2009) tuto skutečnost v případě WDR09 vysvětlují malou mezidisciplinární komunikací a absencí geografů mezi autory WDR09, Scott (2009, s. 584) dokonce mluví o ukázkovém příkladu „intelektuálního provincialismu“. Bezprostředně se proto nabízí otázka, nakolik je zde kritizovaný případ WDR09 zobecnitelný s ohledem k přesahům ekonomie do dalších neekonomických disciplín.

Obraz zdánlivě univerzální platnosti výše zmíněných teoretických konceptů je podložen množstvím kvalitních a ilustrativních, ale zároveň také selektivně vybraných i interpretovaných příkladů. To např. přispívá k velmi optimistické interpretaci významu migrace a urbanizace. Rozvojový potenciál těchto procesů je nepochybný. Při jejich diskuzi ovšem nelze opomíjet skutečnou podobu, kterou dnes v mnoha rozvojových a rozvíjejících se zemích mají. Autoři na mnoha místech správně podotýkají, že volání po podnícení intenzivnější migrace z venkova do center růstu se vztahuje k dobrovolné migraci za prací. Nepoukazují již ovšem dostatečně na to, že velká část migrantů v rozvojových zemích ze svých domovů dobrovolně neodchází. Mnohdy se tak děje spíše pod tlakem plynoucím z existenční nejistoty, která není vždy přirozeným následkem vysokého populačního růstu a poklesu významu zemědělství, ale leckdy např. důsledkem environmentálních faktorů nebo v přímé či nepřímé souvislosti s komercializací zemědělské výroby a koncentrací vlastnictví půdy v následku „fungujícího“ trhu s pozemky (což je další z doporučení WDR09). Obdobně jsou pak přehlíženy či nedostatečně zdůrazněny další souvislosti, jako podstatný význam lokální a sezónní migrace za prací, která se mnohdy odehrává v rámci venkovských regionů rozvojových zemí nebo rostoucí význam cirkulární migrace (viz např. Potts 2009).

Obdobná výtka se pojí se skutečností, že i když WDR09 věnuje pozornost problémům uvnitř měst (se zdůrazněním problémů slumů), celkově podává obraz rozvojových velkoměst, jakožto (dříve či později) prosperujících center růstu, které nabízejí (nebo budou schopné nabídnout) neomezené množství pracovních příležitostí. Toto je v řadě případů v prudkém rozporu s realitou. V řadě rozvojových zemí Asie a Afriky sice dochází k nárůstu městského obyvatelstva (mnohdy však primárně přirozeným přírůstkem), který ovšem často neprovází ekvivalentním růst „plnohodnotné“ zaměstnanosti v moderních

„městských“ ekonomických odvětvích. Sledován je naopak nárůst zaměstnanosti v neformální (neoficiální či neorganizované) ekonomice a v rámci formálního sektoru pak flexibilizace pracovních vztahů (nárůst podílu krátkodobých kontraktů atp. – viz např. Sharma 2006). Tyto podstatné „nuance“ ale WDR09 víceméně opomíjí.

Některé kritické poznámky vyjádřené na omezeném prostoru tohoto příspěvku mohou být vnímány jako příliš zjednodušující překroucení argumentů vyjádřených ve WDR09. Cílem zde ovšem není popřít význam uplatnění mechanismů, na kterých jsou prostorová ekonomie a WDR09 postaveny. Je jím spíše poukázat na potřebu komplexnějšího (lze snad říci „geografičtějšího“) pohledu na danou problematiku. Dost možná, že aglomerační efekty vyzdvihované ve WDR09 mají v rozvojových zemích ještě větší význam, než je jim autory recenzované publikace přikládán. Vztahují se totiž i na chudobu. Spíše než „urbanizaci rozvoje“, po které volá WDR09, dnes v mnoha rozvojových zemích sledujeme procesy, které lze souhrnně označovat jako urbanizace chudoby (viz Kubelková 2009). Je chvályhodné, že výroční zpráva Světové banky reflektuje význam prostorové organizace a souvisejících procesů, „přetvoření ekonomické geografie“ načrtnuté ve WDR09 však neposkytuje vhodný náhled ani návod pro řešení rozvojových problémů.

Literatura:

- BRYCESON, D. F., GOUGH, K. V., RIGG, J., AGERGAARD, J. (2009): Critical commentary. The World Development Report 2009. Urban Studies, 46, č. 4, s. 723–738.
- KUBELKOVÁ, J. (2009): Urbanizace chudoby v rozvojových zemích. Diplomová práce, UK v Praze, PřF, KSGRR.
- POTTS, D. (2009): The slowing of sub-Saharan Africa's urbanization: evidence and implications for urban livelihoods. Environment and Urbanization, 21, č. 1, s. 253–259.
- RIGG, J., BEBBINGTON, A., GOUGH, K. V., BRYCESON, D. F., AGERGAARD J., FOLD N., TACOLI, C. (2009): The World Development Report 2009 'reshapes economic geography': geographical reflections. Transactions of the Institute of British Geographers, 34, č. 2, s. 128–136.
- SCOTT, A. (2009): Book review – World Development Report 2009: reshaping economic geography. Journal of Economic Geography, 9, č. 4, s. 583–586.
- SHARMA, A. N. (2006): Flexibility, employment and labour market reforms in India. Economic and Political Weekly, May 27, s. 2078–2085.

Josef Novotný, Univerzita Karlova v Praze, e-mail: pepino@natur.cuni.cz

J. Hromas (ed.) a kol.: Jeskyně. Chráněná území ČR, XIV. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a EkoCentrum Brno, Praha 2009, 608 s. ISBN 978-80-87051-17-7 a 978-80-86305-03-5.

Pod skromným názvem Jeskyně (výstižnější by byl Kras a jeskyně) se skrývá vpravdě monumentální publikace, na jejímž zpracování se podílelo 48 autorů textu, 111 autorů fotografií a 12 různých fotoarchivů. Odbornou spoluprací přispělo 42 jednotlivců a četné podklady autorům poskytlo 31 základních organizací České speleologické společnosti a více než 100 dalších oslovených